

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ СУЧАСНОГО ІЗРАЇЛЮ ТА ІУДЕЙСЬКОГО ПРАВА

CORRELATION BETWEEN THE LEGAL SYSTEM OF MODERN ISRAEL AND JEWISH LAW

Пасічник І.О., студентка I курсу магістратури факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Татієв А.С., д. філос.,
асистент кафедри міжнародного приватного права та порівняльного правознавства
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Наукова стаття присвячена аналізу питання співвідношення правової системи сучасного Ізраїлю та іудейського права, пошуку дотичних точок в цих правових системах. Визначено, що наразі вітчизняна юридична література не містить достатньо розгорнутих робіт з окресленої теми, відтак вбачається необхідність дослідження цього питання.

Для надання характеристики взаємозв'язку іудейського права з правовою системою Ізраїлю були перераховані та розкриті особливості, які притаманні виключно іудейському праву і виражають його самобутність: належність до іудаїзму, мононаціональний характер, розвиток за відсутності державності, перевага заборон та обов'язків над уповноважуваними нормами.

Завдяки детальному розкриттю цих особливостей, виявлено законодавче закріплення приписів Тори та Талмуду в сучасних законах Ізраїлю, що, у свою чергу, дозволило виокремити сфери суспільних відносин, які регулюються здебільшого іудейським правом: шлюбно-сімейні, спадкові тощо. Окрім цього, проаналізовано основні закони Ізраїлю, їх безпосередній вплив на іудейське право, протиріччя та запозичення. Виявлено норми, у яких зберігається релігійний та іудейський інтереси, а саме: Закон про повернення та ізраїльське громадянство.

Також досліджено судову систему Ізраїлю, приділено увагу прогалинам, які виражаються насамперед у тому, що спори можуть вирішуватися релігійними та державними судами. Визначено належність Ізраїлю до світських країн та тенденції напрямку його законодавчого розвитку.

Наступні особливості демонструють взаємозв'язок іудейського права з правовою системою сучасного Ізраїлю: відсутність формальної конституції; невід'ємність релігійних інститутів від держави; можливість вирішувати спори не лише в державних судах, але й релігійних, які застосовують положення Тори; використання принципу персональності та територіальності в праві; поєднання соціально-політичних та національних цінностей з іудейськими, релігійними інтересами.

Ключові слова: іудейське право, правова система Ізраїлю, релігійні правові системи, Тора, Талмуд, судова система, мононаціональність.

This scientific article analysis the correlation between the legal system of modern Israel and Jewish law, is looking for common features in these legal phenomena. Currently Ukrainian legal literature does not contain sufficiently detailed works on the outlined topic, and therefore there is a need to disclose this issue.

We defined unique features of Jewish law such as: being a part of Judaism, mono-ethnic character, development in the absence of statehood, the preference of prohibitions and obligations over empowering norms.

By the detailed disclosure of these features, the legislative application of the rules from the Torah and Talmud in the modern laws of Israel was determined, which, in turn, made it possible to highlight the spheres of social relations that are mostly regulated by Jewish law: personal status law (marriage and family, inheritance etc.) In addition, impact of the Basic Laws of Israel on Jewish law was analyzed. Rulings that preserve religious and Jewish interests may be found in 1950 Law of Return and 1952 Citizenship Law.

The judicial system of Israel is also interesting and unique and provides that disputes can be resolved by religious and secular state courts. But in general Israel is closer to a secular countries and such trends can be traced in its legislative development.

Correlation between Jewish law and the legal system of Israel can be seen in the absence of a formal constitution; the inseparability of religious institutions from the state; the possibility of resolving disputes in state and religious courts; existence of religious courts guided by Jewish Law; use of the principle of personality and territoriality in law – existence of Personal Status Law; combination of socio-political and national values with Jewish and religious interests.

Key words: Jewish law, legal system of Israel, religious legal systems, Torah, Talmud, judicial system, monoethnicity.

Постановка проблеми. Іудейське право виступає однією з найдавніших правових систем, яке виникло на території сучасного Ізраїлю. Загалом, щоб зрозуміти сучасний стан ізраїльського суспільства потрібно оцінити роль та значення іудаїзму не тільки як релігії чи фактору політичних протиріч, але й як джерела права, на якому базується правова система Ізраїлю.

У цілому інтерес західних дослідників до іудейської традиції виник на підставі того, що юридична думка Старого Завіту, який посідає центральне місце в системі джерел іудейського права, полягає в безпосередньому місці Бога як ідейного джерела права.

У першу чергу існує потреба охарактеризувати іудейське право як релігійну правову систему та закономірності його розвитку безпосередньо на території сучасного Ізраїлю, адже без цього неможливо надати повне дослідження взаємозв'язку цих двох правових систем (іудейського права та правової системи Ізраїлю), вплив першої на становлення та розвиток другої. Розуміючи

дефініцію поняття «іудейське право» та «правова система сучасного Ізраїлю», можна знайти дотичні точки та місця, де ці поняття перетинаються, а особливо, яким чином іудейське право втілюється в правовій системі сучасного Ізраїлю.

Сучасна правова система Ізраїлю має мішаний характер, у якій переплітаються риси романо-германського, загального права і релігійних правових систем – іудейського, ісламського, канонічного права. Тому дослідження місця та ролі іудейського права в правовій системі Ізраїлю дозволить виявити особливості сучасного стану правової системи Ізраїлю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Здійснивши аналіз наукових праць вітчизняних вчених, можна констатувати, що питання впливу іудейського права на розвиток сучасної правової системи Ізраїлю є малодослідженим. До когорти науковців, які свого часу вивчали окреслене питання, належать М. Елон, Д. Лук'янов, Х. Бехруз, С.Д. Гелей та ін.

Мета статті. Визначити місце та роль іудейського права в правовій системі сучасного Ізраїлю, їх співвідношення крізь призму аналізу особливостей іудейського права і їх закріплення в правовій системі досліджуваної країни.

Виклад основного матеріалу. Іудейському праву притаманна низка ознак, які виражають самотність цієї правової системи. До них належать наступні:

1. *Є частиною іудаїзму*

Це пояснюється збігом джерел права та джерел релігії, а дотримання юридичних норм виступає рівноцілним обов'язком щодо дотримання й релігійних норм, порушення яких є гріхом. Також іудейське право та іудаїзм об'єднані однією системою правозастосування юридичних та релігійних норм, яка полягає в тому, що ті самі органи, що вирішували питання релігійних відносин, регулювали й правові.

2. *Мононаціональний характер*

Іудейське право поширюється виключно на одну націю – євреїв, що вирізняє його від інших релігійно-правових систем. Ідея універсальності є неприйнятною для єврейської свідомості. Окремо варто зауважити, що ця риса слугує підставою того, що правова система сучасного Ізраїлю є комбінацією не тільки іудейської релігійної правової системи, але й ісламської та канонічної, адже на території сучасного Ізраїлю проживають не лише євреї, але й інші нації, для яких дотримання іудейського права є неприйнятним. За словами деяких вчених сама спільнота євреїв є інтровертною *ipso facto*, а, отже, й невеликою та уразливою [1, с. 99].

М. Елон вказував, що іудейське право розглядається єврейським народом як їх національне надбання, частина їх культури. Під час перебування на чужині чи у вигнанні євреї продовжували існувати як нація, що розвивала свої правові норми. У «Повторенні Закону» стверджувалося, що іудейський народ був обраний самим Господом, з усіх народів, що проживають на Землі. Ці приписи забороняли асимілюватися з іншими народами, наприклад за іудейським правом існувало табу на шлюб з представниками неєврейської спільноти і навіть була заборона звертатися до неєврейського суду [2, с. 237].

На сьогоднішнє право сучасного Ізраїлю не в усьому співпадає з іудейським правом, а тому судова практика стикається з необхідністю вирішувати спори, які виникли на основі релігійної дискримінації. Так, наприклад, у 1995 році арабська пара подала позов до суду з підстав, що їм було відмовлено побудувати будинок в кібуці, заснованому Єврейським агентством, через їх неприналежність до євреїв. Судді вищої судової інстанції Ізраїлю проголосили, що країні притаманний демократичний характер, а отже центральним виступає принцип рівності: заборона дискримінувати своїх громадян за національною чи релігійною ознакою відповідно до міжнародних конвенцій [3, с. 111].

3. *Існування та розвиток іудейського права за відсутності своєї держави*

На противагу тому, що іудейське право виступає однією із найстарших релігійних правових систем, значний історичний період воно розвивалося без наявності власної держави. Це підкреслює унікальний характер, адже за загальним правилом виникнення та існування права й держави є нерозривними один від одного явищами [4, с. 4–5].

4. *Норми іудейського права здебільшого містять заборони та обов'язки*

Більшість ізраїльських вчених характеризують іудейське право як систему всеохоплюючих обов'язків, які повною мірою регулюють всі аспекти життя євреїв [4, с. 4–5].

Перш за все варто зазначити, що правова система сучасного Ізраїлю та іудейське право не є тотожними. Принцип

взаємодії релігії та держави в Ізраїлі не відповідає більшості поширених моделей. На противагу тому, що повне відділення релігії від держави відсутнє (релігійні інститути не відокремлені від держави), Ізраїль не вважається теократичною країною (закони приймаються та встановлюються демократично обраним парламентом, а не релігійними авторитетами). Це означає, що в Ізраїлі де-факто релігійні інститути не відокремлені від владних структур, а де-юре ця держава не є теократичною [4, с. 4–5].

Правову систему Ізраїлю відносять до мішаного типу, який поєднує в собі риси романо-германського, загального права і релігійних правових систем – іудейського, ісламського і канонічного права. Фактором такого різноманіття слугує те, що територія сучасного Ізраїлю протягом тривалого часу належала різним країнам. Лише на підставі резолюції 181 Генеральної Асамблеї ООН було проголошено державу Ізраїль, яка за Декларацією незалежності є єврейською країною, що може призвести до помилкового судження про те, що єврейське (іудейське) право є базисом, основною частиною права Ізраїлю в цілому. Однак іудейське право не могло братися за основне джерело, адже на території держави проживали не лише євреї, але й араби, на яких поширювалася дія ісламського права.

На ранніх етапах формування державності Ізраїлю представники світської влади наголошували, що значення іудейського права мало бути вагомим. Так, для підтвердження позиції Міністерства Юстиції в законопроекті про спадкування зазначалося, що іудейське право виступає першоджерелом, проте воно не є одиничним і зобов'язувальним [5, с. 39].

Але на сьогоднішній день більшість ізраїльських юристів досить негативно ставляться до іудейського права через антагонізм до «взькогого» традиційного способу життя релігійних євреїв, а також через певну байдужість до єврейських традицій. Проте неможливо заперечувати а рїогі місце та роль іудейського права як системоутворюючого фактора держави Ізраїль, що є невід'ємною частиною цієї правової системи. У цьому аспекті доцільно навести приклади нормативно-правових актів, у яких знайшло своє закріплення іудейське право, суспільних відносин, котрі регулюються сьогодні в Ізраїлі його нормами.

Останніми роками Ізраїль демонструє тенденцію руху в бік переведення держави в теократичну форму правління, що підтверджується висловленням міністра юстиції Ізраїлю Яковом Нееманом, який зазначив, що поступово в країні будуть запроваджуватися закони Тори та Галахи для громадян Ізраїлю, плануються повернення спадщини їх предків, адже в цих документах містяться відповіді на всі питання ізраїльського суспільства [6].

Найяскравішим прикладом запровадження в правовій системі Ізраїлю іудейського права є сфера сімейного права. Так, нерелігійні громадяни, які мають намір укласти шлюб повинні були все одно проходити релігійні обряди. Це призвело до того, що громадяни Ізраїлю, які не бажали підкорюватися даній нормі, реєстрували шлюб за кордоном, а Ізраїль, у свою чергу, повинен визнавати таку реєстрацію в світських судах та органах. Проте, ця ситуація докорінно змінилася з прийняттям Закону про цивільний шлюб 2010 року, який ввів нормативне регулювання цивільного шлюбу для громадян Ізраїлю, що дало можливість для осіб, які не належать до традиційних конфесій укладати цивільний шлюб, подавши прохання до реєстратора при Міністерстві юстиції [7, с. 254].

У той же час рабинатські суди мають виключну компетенцію регулювати сімейні відносини з питань шлюбу та його розлучення євреїв Ізраїлю. Згідно з Законом, суд повинен спиратися під час своєї діяльності на постулати Тори з питань укладення шлюбу чи його розлучення (ст. 1, 2, 4 і 9 Закону про компетенції рабинатських судів (шлюб і розлучення) 1953 року). А у випадку виникнення спорів,

то Верховний Суд Ізраїлю визначає компетенцію та юрисдикцію судів [5, с. 536].

Окремо слід зазначити, що в правовій системі Ізраїлю відсутнє законодавче регулювання питання про місце релігії в ізраїльському суспільстві. Адже, ратифікувавши в 1966 році Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, частини про цивільний стан та сімейний статус громадян лишилися поза увагою, що призвело до того, що виключно суди в Ізраїлі відіграють коригувальну роль в питаннях про заборону дискримінації громадян за релігійною ознакою [3, с. 615].

Також в Ізраїлі існує практика розгляду спорів релігійними судами, які застосовують норми іудейського права. Цей приклад демонструє, що існує розкол в судовій системі: громадяни Ізраїлю (зокрема євреї) можуть звертатися не лише до світських судів, але й релігійних [7, с. 255]. Верховний Суд, у свою чергу, наділений компетенцією здійснювати перевірки всіх установ в релігійній сфері. І у випадку, якщо релігійний суд прийме рішення, яке суперечить встановленим законам Ізраїлю, то це буде вважатися виходом за межі своєї юрисдикції. Зазвичай ці закони стосуються питань усиновлення, рівних прав жінок, сімейно-майнових відносин [8]. Ізраїльські судді державних судових органів повинні мати достатнє уявлення про приписи Біблії та Талмуду, щоб мати змогу розглядати питання, пов'язані з іудейським правом. Попри це, суддям не обов'язково розбиратися в букві закону інших релігійних громад, що призводить до некомпетентності таких осіб.

Наступним фактом, що складає специфіку правової системи Ізраїлю – це відсутність формальної, тобто писаної, конституції. І. Англан зазначав, що таким чином питання іудейського права не формуються та не вирішуються в конституційному порядку [9, с. 190]. І для того, щоб мати уявлення про співвідношення взагалі іудейського права з сучасною правовою системою Ізраїлю, на наш погляд, є влучним вираз І. Англана: «іудейське право не слід розглядати як право, повністю розділене з державним правом або ж яке протистоїть йому». Це скоріше споріднений і в той же час «змагальний» по відношенню до нього феномен, який прагне бути в загальній системі ізраїльського права по відношенню до «державного законодавства» його альтернативою [9, с. 186].

Ізраїль також піддається неабиякій критиці через ще одну особливість: втручання держави в питання віри. Е. Урбах влучно підкреслив, що Кнесет (законодавчий

орган Ізраїлю – парламент) допускає помилки, видаючи релігійні закони, тоді як релігія не потребує релігійного законодавства. Релігійні закони формують стіну між вірянками і невірними і завдають шкоди» [10, с. 15].

До списку актів, які мають вагомий вплив на іудейське право, відносяться такі закони:

- про заборону затримання заробітної плати (1958 р.);
- про компенсацію при звільненні працівників (1962 р.);
- про відповідальність за порушення договорів зберігання (1967 р.);
- про етнічне походження євреїв (поправка 1970 р. до Закону про повернення).

Найбільш значний вплив іудейського права можна спостерігати в законодавстві з шлюбно-сімейних і спадкових справ. Разом з тим значна кількість актів суперечить іудейському праву, зокрема Закон про поручительство (1967 р.) та Закон про дарування (1968 р.).

Пропонуємо розглянути перелік особливостей взаємодії правової системи сучасного Ізраїлю з іудейським правом, які можна виокремити на підставі проведеного аналізу законодавства Ізраїлю:

- відсутність формальної конституції;
- можливість реалізувати право на захист не тільки в державних судах, але й релігійних (зокрема в рабинатських, які застосовують положення Тори);
- відсутність релігійних інститутів відокремлених від держави;
- використання принципу персональності та територіальності в праві;
- поєднання в правовій системі Ізраїлю соціально-політичних та національних цінностей з іудейськими, релігійними інтересами.

Висновки. Правова система сучасного Ізраїлю є динамічним та еволюційним правовим вищом. У масштабах всієї правової карти світу вона є унікальною завдяки своєму симбіозу традицій континентального права, загального права, ідей та постулатів релігійного (в особливості іудейського). Держава Ізраїль не належить до теократичних країн та на протигагу світським запроваджує приписи Тори та Талмуду в регулювання суспільно-правових відносин.

Правова система сучасного Ізраїлю безумовно включає в себе іудейське право, але переважно щодо деяких видів суспільних відносин, пов'язаних з особистим (персональним) статусом євреїв: шлюбно-сімейні, спадкові відносини, тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Epstein I. Judaism. A Historical Presentation. Penguin Books Ltd., Harmondsworth, Middlesex, England, 1959. 349 p.
2. Біблія, або Книги Святого писма Старого і Нового Заповіту: Пер. з давньоєвр. і грецьк. К.: Укр. Бібл. Тов., 2002. 1375 с.
3. Едрі Я. Акт про Основні принципи права як законодавча база юридичної активності у сфері ізраїльської правової системи та податкової реформи. *Правовий Вісник Тель-Авівського Університету*. 1993. № 17.
4. Шелеф Л. Єврейське право та ізраїльське правосуддя. *Вісник*. 2003. 10 липня. С. 4–5.
5. Elon M. Jewish Law: History, Sources, Principles. Philadelphia: Jewish Publication Society, 1999.
6. Et si la Torah se substituait à la loi israélienne... [Le Figaro. 2009. 10 dec. URL: <http://www.lefigaro.fr/international/2009/12/10/01003-20091210ARTFIG00548-et-si-latorah-se-substituait-a-la-loi-israelienne8230-.php>
7. Lerner N. Religious Liberty in the State of Israel. *Emory International Law Review*. 2007. 21. P. 239–276.
8. Civil and Political Rights, Human Rights Council Consideration of Initial Report of Israel, U.N. Doc. CCPR/C/81/Add.13.9 April 1998.
9. England I. Law and Religion in Israel. *The American Journal of Comparative Law*. 1987. Vol. 15, № 1. P. 185–208.
10. Нойбергер Б. Влада та політика в Державі Ізраїль. Історичне коріння та конституційний устрій: Релігія, держава та політика. Тель-Авів: Вид-во Відкритого університету, 1997. 221 с.